

ГЕНЕЗІС БЕЛАРУСКАЙ ПАЛІТАЛОГІІ

© ПАЛІТЫЧНАЯ СФЕРА
(ISSN 1819-3625) №3 (2004) стр.23-30

Наталля Васілевіч

Ідзем на вуліцы Карла Маркса ад дома нумар 38, мінаючы амбасады Італіі і Вялікабрытаніі, і шлях у рэшыце прыводзіць да будынку былой Вышэйшай партыйнай школы. Калі ўвайсці ў будынак, можна пабачыць дзверы з надпісам «Беларуская асацыяцыя палітычных навук». Гэта кафедра паліталогіі БДУ. Самі палітолагі вучацца на вуліцы Маскоўскай, у будынку з надпісам «Акадэмія кіравання пры прэзідэнце Рэспублікі Беларусь». Там жа можна знайсці і загадчыка кафедры паліталогіі, адначасова дырэктара Інстытута дзяржаўнага кіравання пры Акадэміі кіравання... Па суседстве — Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, праз дарогу — Незалежны інстытут сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў. Калі праехаць на грамадскім транспарце на Захад, можна ўбачыць будынак, над якім лунаюць сцягі «IBB» і «OSCE» і, трошкі далей, McDonald's...

Акадэмічная гуманітарная навука паўставала ў Беларусі ў пачатку 90-х гг, на злome камуністычнай палітычнай сістэмы і, адпаведна, на злome гуманітарнай веды, якая панавала ў гэтай сістэме і была ў ёй прызнанай. Новы шэраг навук прыходзіў на змену цэламу комплексу даследніцкіх, тэарэтычных, ідэалагічных і сацыяльна-палітычных практык марксісцка-ленінскае філасофіі, палітэканоміі і навуковага камунізму. Што тычыцца ўласна палітычнай навукі, то яна, як новая форма арганізацыі, рэтрансляцыі і прадуквання палітычнай веды, становілася інстытуцыйнай і метадалагічнай спадкаемніцай традыцыяў функцыянавання «навуковай» палітычнай веды ў дысцыплінарных межах «навуковага камунізму».

Гэты працэс пераходу ад «навуковага камунізму» быў нялёгкім і супярэчлівым, палітычная веда трансфармавалася пад уплывам розных акалічнасцяў, унутраных і знешніх супярэчнасцяў, уласна навуковых і звязаных з трансфармаваннем палітычнай сістэмы як пераходнай ад савецкага ладу да дэмакратыі заходняга тыпу. Мадэль палітычнай трансфармацыі абумовіла і трансфармацыю палітычнай веды: яна мусіла перайсці ад навуковага камунізму да палітычнай на-

вукі заходняга тыпу. Азіраючыся на амаль пятнаццацігадовы досвед гэтых працэсаў, якія мелі месца ў Беларусі пачынаючы з канца 1980-х гг., можна з пэўнасцю заўважыць, што ні першы, ні другі не завершыліся тым, у руху да чаго яны пачыналіся — ні дзяржава не стала дэмакратычнай еўрапейскай, ні палітычная навука не стала дысцыплінай заходняга кшталту.

Чаму ж не адбылося паўнаватраснага стварэння ўласнабеларускай дысцыплінарнай палітычнай навукі, падобнай да тых, што існуюць на Захадзе? З чым гэта было звязана — ці з няслушнаю стратэгіяй, якую абралі беларускія навукоўцы-палітолагі, ці з нейкімі знешнімі фактарамі, ці наогул у такой сітуацыі гэта было немагчыма, а можа, гэта і не патрэбна? Паспрабуем знайсці адказы.

У падмурку дысцыплінаванай веды ляжыць структура — структура веды і механізм ейнай інстытуцыялізацыі. Гэтая структура задае кантэкст для веды, кантэкст мінуўшчыны і будучыні, лакалізуе веду ў нейкім «тут і цяпер», «да» і «пасля». Структуру нельга імпартаваць. Імпартаваная, яна яшчэ не ёсць структураю, хіба што прота-структураю. Структура набывае сваю бытнасць у перайманні (трансляцыі), трансфармацыі і дэканструкцыі. Уласціваасцю структуры з'яўляецца тое, што яна ёсць таксама метаструктурай, самаапісальнай і самарэфэрэнтнай, яна сама мусіць улучаць механізмы самазахавання, самаўзнаўлення, самаразбурэння і саматрансфармацыі. Для гэтага ёй патрэбныя носьбіты — навуковая супольнасць, якая сама ўпісаная ў структуру і ў працэсе камунікацыі якой гэтая структура актуалізуецца і набывае ўласную бытнасць. Таму адну з найпершых задачаў мы бачым у самавызначэнні паліталагічнае супольнасці Беларусі.

Комплекс беларускай паліталогіі ўзнік у выніку пераструктурызацыі тагачаснай навуковай гуманітарнай супольнасці ў сувязі з тым, што савецкая структура гуманітарных дысцыплін у выніку трансфармацыйных працэсаў як у палітычнай сферы, так і ў сферы навукі, якія мелі месца напрыканцы існавання савецкага ладу, перастала быць актуальнай, а постсавецкая (у т. л. беларус-

кая) гуманітарная навука старалася скапіраваць ўзоры заходняй гуманітарнай веда, якія ўзніклі разам з пэўнай даследніцкай традыцыяй у краінах Захаду («заходняга гуманітарнага цэнтру»). Такі працэс быў характэрны не толькі для постсавецкіх краінаў, але і для ўсіх незаходніх, для якіх заходні ўзор выступаў як «універсальнасць». Гэтая трансфармацыя таксама была звязана і з крызісам сацыяльнага статусу даследнікаў навуковага камунізму, які пераставаў быць актуальным.

Такім чынам, можна адзначыць, што цяпер і ад самага пачатку беларуская палітычная навука знаходзіцца як бы паміж «двух вогнішчаў»: сваёй мінуўшчыны (навуковы камунізм) і сваёй будучыні (заходняя палітычная навука). Апошняя нам цікавая як тая, што на дадзены момант з'яўляецца ўзорнай для беларускай палітычнай навукі, рэцэпцыя яе метадалагічных і тэарэтычных набыткаў і практыкаў з'яўляецца бадай што падмуркам функцыянавання комплексу беларускай паліталогіі, даследаванні якой у першую чаргу звернутыя на засваенне імпартаваных структураў і тэкстаў. Канон «навуковага камунізму» ж, як мы падкрэслівалі раней, таксама значна паўплываў на станаўленне сучаснай дысцыпліны беларускай палітычнай навукі. Часта разгляд навуковага камунізму не лічыцца актуальным, бо такое абмеркаванне цяжка ўтрымліваецца ў ідэалагічна-нейтральных рамках, але любая ідэалагізацыя аб'екта прыводзіць да таго, што стаўленне да яго робіцца некрытым.

Разгледзім фармаванне дзвюх альтэрнатыўных інстытуцыяў вытворчасці палітычнай веда, такіх як «палітычная навука» і «навуковы камунізм».

Захад — СССР, «палітычная навука» і «навуковы камунізм»

Для кожнага тыпу грамадства ўласцівы свой тып палітычнай веда і, адпаведна, свой комплекс яе прадукавання, у тым ліку галіны ведаў і сацыяльна-палітычныя практыкі. Сацыялогія ведаў нам прадпісвае разглядаць кожны тып веда ў кантэксце пэўнай сацыяльнасці.

У Еўропе сучасныя інстытуцыі палітычных даследаванняў фармуюцца на пачатку ХХ ст., але першапачаткова палітычная тэорыя існуе ў асноўным у іншых дысцыплінарных і функцыянальных межах, такіх як палітычная філасофія, палітычная сацыялогія і г. д. Пасля Другой сусветнай вайны ўзнікла новая сацыяльна-палітычная рэчаіснасць, якая прыцягнула за сабой новую інстытуцыялізацыю палітычнай навукі, і яна

аформілася ў той комплекс, які існуе зараз. Што ж такога адбылося ў свеце ў гэты перыяд, што такім кардынальным чынам паўплывала на палітычную навуку і інфраструктуру прадукавання палітычнай веда?

Пасля Другой сусветнай вайны свет быў не гамагенны, а расколаты на тры розныя часткі. Паспрабуем пабудаваць далей мадэль раздзялення свету і разгледзець, што гэтая сістэма з сябе ўяўляла.

Перш за ўсё, гэта быў першы свет — Захад. Па-другое, у якасці альтэрнатыўнай Захаду універсальнасці абвяшчаў сябе другі свет — камуністычны, у які ўваходзілі краіны сацыялістычнага лагера, падпарадкаваныя Савецкаму Саюзу, у тым ліку і сучасная Беларусь як частка СССР, і краіны Усходняй Еўропы як зоны дамінацыі савецкакай дзяржавы. Трэці свет — гэта астатнія краіны, якія не трапілі ў два першыя. Такая мадэль свету была прапісаная ў структуру палітычнай веда, якая функцыянавала ў кожнай сістэме. Прэтэнзіі на універсальнасць выказвалі толькі першы і другі свет, у той час як трэці амаль цалкам знаходзіўся ў дамінацыі Захаду, і тады палітычная сістэма і палітычная веда былі выключна падпарадкаваныя заходнім узорам, самастойнай палітычнай веда не было, альбо калі краіна трэцяга свету мела вельмі неразвітую палітычную сістэму, заўжды з аўтарытарным кіраваннем, то ніякай патрэбы ў навуковай палітычнай веда, дый наогул у гуманітарнай навуцы, практычна не існавала. Гэтая патрэба ўзнікла пасля некалькіх хваляў дэкаланізацыі, калі, атрымліваючы палітычную незалежнасць, грамадства прэтэндавала і на незалежнасць інтэлектуальную. Пазней гэты праект дысцыплінарна выразіўся ў шматстайных практыках посткаланіяльных даследаванняў.

Што тычыцца Захаду, то ён асэнсоўваў сябе як універсальнасць, як нармальнасць, увесь комплекс сацыяльна-палітычных навукаў быў прыкліканы для вывучэння заканамернасцяў развіцця заходняга грамадства і заходняй палітычнай сістэмы, для таго ж, што было па-за Захадам, меўся іншы комплекс дысцыплінаў: для вывучэння «савецкай цывілізацыі» — «саветалогія», для вывучэння трэцяга свету — такія дыскурсы як, напрыклад, арыенталісцкі, этналагічны і г. д. Крыху пазней пазазаходнія сістэмы ўпісаліся ў комплекс «мадэрнізацыі», якая разглядала краіны трэцяга свету праз прызму развіцця паводле «заходніх узораў» (прычым вызначалася як адхіленне ад такіх узораў, так і прытрымліванне іх), і «транзіталогіі», якая даследавала пераход «паталагічных», «недаразвітых», «аўтарытарных» палітычных

сістэмаў да «заходняга дэмакратычнага ладу», «незаходнія» палітычныя сістэмы разглядаліся ў перспектыве такога пераходу. Ужо пазней стра-тэгія посткаланіялізму нарадзілася таксама ў ме-жах заходняе палітычнае веды, але гэтыя працэсы мы разгледзім у пункце, прысвечаным «заходня-му канону».

Што тычыцца «савецкай цывілізацыі», то яна вымагала пэўнага самаасэнсавання ў сваіх прак-тыках і сваёй рэчаіснасці, якія былі адрозныя ад «заходніх», гэты праект адбываўся ў ме-жах т. зв. «ідэалогіі марксізму-ленінізму», якая складалася з трох элементаў — дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізму, палітычнай эканоміі і ўласна тэорыі «навуковага камунізму». Комп-лекс «навуковага камунізму» выпрацаваў пэўнае бачанне «савецкай цывілізацыі», у межах якога адбываўся пошук усё новых і новых стадыяў пера-ходу да камунізму; «заходняга свету» і «свету трэ-цяга» — таксама ў перспектыве іх пераходу да камунізму. Тут навуковы камунізм люстэркава адбіваў структуру заходняй веды, але важную част-ку займала крытыка заходняй палітычнай сістэ-мы, сацыяльна-палітычных практык і, што для нас мае найважнейшае значэнне — крытыка заходня-га канону.

Прыведзены намі аналіз некалькі схематыч-ны, ён не прэтэндуе на дакладнае апісанне, бо ў рэшце рэшт, зробленая намі мадэль прыдатная для далейшага аналізу розных веда-практыкаў, якія тым ці іншым чынам могуць быць звязаныя з фармаваннем сучаснай беларускай палітычнай навукі.

Гістарычна існавалі розныя інстытуцыі пра-дукавання палітычнай веды, у гэтым бралі ўдзел досыць розныя галіны ведаў і сацыяльныя прак-тыкі. Функцыянаванне канону навуковага камунізму дужа адрознівалася ад функцыянаван-ня заходняга канону. Калі мы можам казаць пра змену парадыгмаў на Захадзе, пра суіснаванне супярэчлівых тэорыяў, пра крытыку класікаў «за-ходняга канону», то навуковы камунізм грунта-ваўся на дагматычным успрыняцці свайго класічнага корпусу тэкстаў. Прычым для функцы-янавання дысцыпліны абавязковай была рэак-туалізацыя класікаў, па сутнасці, навуковы камунізм і быў ні чым іншым як рэактуалізацыяй класічнага канону марксізму-ленінізму. То бок прызнаваўся дагматызм і паўната класічнага кано-ну: усё сказанае класікамі. Калі параўнаць з за-ходнімі марксістамі, якія таксама мелі працы Маркса ў сваім каноне, то яны ставіліся да яго да-волі крытычна, гэты канон дапаўняўся і вы-праўляўся. Што тычыцца марксізму-ленінізму, то вызнавалася прэзумпцыя «паўнаты» канону, уся

марксісцка-ленінская філасофія грунтавалася на трох асобах: Маркс, Энгельс і Ленін. Іншых інтэр-прэтатараў не было, інтэрпрэтацыя як творчы акт меркавалася немагчымай, магчымай была адно рэактуалізацыя. Мажлівыя былі толькі другасныя інтэрпрэтацыі ў святле палітычных вырашэнняў партыі, але ізноў жа, структурна такія інтэрпрэта-цыі выглядалі як рэактуалізацыя канону, інтэр-прэтаваліся вырашэнні партыі ў святле канону, аднак рэальна гэта была, безумоўна, інтэрпрэта-цыя класікаў праз прызму палітычнае практыкі.

Паспрабуем разгледзець, якім чынам паўплы-ваў корпус навуковага камунізму на сучасную бе-ларускую паліталогію як постсавецкую палітыч-ную навуку.

Беларусь і палітычная веда

Беларусь у «савецкай цывілізацыі» не існава-ла як самастойнае ўтварэнне. Палітычна і, адпа-ведна, інтэлектуальна яна знаходзілася ў падпа-радкаванні сацыялістычнай Расіі, у якое трапіла ў выніку экспансіі апошняй на тэрыторыю Бе-ларусі. Раней, безумоўна, Беларусь таксама знаходзілася ў пэўным падпарадкаванні Расіі як манархічнай імперыі, цяпер жа такое падпарадка-ванне стала насіць іншы характар. Калі манархічная імперыя была зацікаўленая ў Бела-русі як аграрным прыдатку, то савецкая імперыя мела іншую стратэгію — стратэгію ўніфікацыі. Безумоўна, і Расейская імперыя ў дачыненні да т. зв. заходнерускіх земляў праводзіла праект уніфікацыі, што выражалася ў т. л. у ідэалогіі «за-падно-руссизма». Але апошняя была звязаная з тым меркаваннем, што беларускі і ўкраінскі наро-ды і без таго былі з вялікаросамі адной этнічна-на-цыянальнай супольнасцю, таму пэўная ўніфіка-цыя была адно вяртаннем да «натуральнага ста-ну», і да такога аб'яднання славянскіх народаў быў прыкліканы народ расейскі, у той час як кан-струяванне «савецкага чалавека» адбывалася зы-ходзячы з роўнасці ўсіх народаў, дзе расейцы былі такім жа аб'ектам канструявання. Калі раней дамінацыя выражалася ў падпарадкаванасці адно-га народа іншаму, то савецкая імперыі сцвярджа-лася на дамінацыі ўніверсальных структураў над усімі этна-нацыянальнымі і грамадскімі суполь-насцямі. Дамінацыя аднога народу таксама прысутнічала, але ён не адасобліваўся радыкальна і не падкрэсліваў сваю адрознасць ад падпарадка-ваных, а наадварот, імкунуўся ўлучыць іншыя на-роды ў сябе. Таму пасля заняпаду савецкай палітычнай сістэмы не толькі перыферычныя на-роды, але і расейскі народ, успрынялі гэта як выз-валенне ад панавання адной ідэалогіі, і ўсе постса-

векція дзяржавы аднолькава сталі спадкаемніцамі старой сістэмы. Гэта выражалася не толькі палітычна, але галоўным чынам інтэлектуальна. Тэрмін «постсавецкі» для грамадства стаў мець значэнне не толькі як «паслясавецкі», але і як радыкальная адмова «савецкага»: ладу, ідэалогіі, мыслення. Што тычыцца навукі, то гэта не было аформлена праграмна, але гэта была моцная тэндэнцыя змены старога на новае, бо навуковы камунізм быў зусім неактуальны, змястоўна ён меў значэнне толькі ў кантэксце савецкай цывілізацыі, калі ж яна распалася, знік, выпарыўся і навуковы камунізм. Не трэба было нават праводзіць ягоную дэканструкцыю — ён утварыў пустое месца, якое было занятае паліталогіяй. Змястоўна ён цалкам быў адрынута, але пустыя структуры, якія ён пакінуў у навуковай супольнасці, нікуды не зніклі.

Як мы ўжо адзначалі, палітычная навука паўстала ў выніку пераструктурызацыі гуманітарнай веды савецкага кшталту. Гэты працэс выражаўся інстытуцыйна ў тым, што кафедра паліталогіі ўтварылася з кафедры навуковага камунізму, а выкладчыкі і навукоўцы, навуковая супольнасць у гэтых умовах мусіла перабудоўвацца і перабудоўваць інстытуцыю палітычнай навукі. Перш за ўсё палітычная навука стала развівацца як навучальная дысцыпліна¹. Першай у Беларусі ў 1991 г. была створаная кафедра паліталогіі ў БДУ, загадчыкам кафедры стаў прафесар А. Байчараў, які ў 1992 г. ініцыяваў адкрыццё аддзялення паліталогіі на філасофска-эканамічным факультэце, а таксама стварыў і ўзначаліў Спецыялізаваны савет па абароне доктарскіх дысертацыяў па палітычных навукх пры БДУ. Цяпер буйныя спецыялізаваныя кафедры існуюць у шматлікіх ВНУ. У 2004 г. пасля закрыцця ЕГУ, застаецца няпэўным лёс унікальнай кафедры франка-беларускага факультэта, а таксама выкладчыкаў і студэнтаў.

Трэба, аднак, адзначыць, што нярэдка паліталагічная дысцыпліна існуе ў межах камбінаваных кафедраў, часцей за ўсё спалучаецца з сацыялогіяй, правам ці гісторыяй. Такія спалучэнні дазваляюць меркаваць аб падпарадкаваным дысцыплінарным статусе. Як вядома з гісторыі інстытуцыялізацыі палітычнай навукі ў свеце, існавалі розныя інстытуцыі прадуквання палітычнай веды, у гэтым працэсе бралі ўдзел разнастайныя галіны ведаў і палітычных практык — і філасофія, і гісторыя, і юрыспрудэнцыя, і права².

Вытворчасць палітычнай веды таксама адбываецца ў дысцыплінарных межах «міжнародных дачыненняў». Трэба адзначыць, што, напрыклад, у Літве менавіта гэтая інстытуцыя і з'яўляецца асноўнай у дадзеным працэсе. У Беларусі ж стасункі паміж палітычнай наукай і міжнароднымі дачыненнямі даволі разасобленыя.

Навуковы камунізм. Якія ж перажыткі атрымала ў спадчыну беларуская палітычная навука ад «навуковага камунізму»? Назіраецца шмат падабенстваў паміж навуковым камунізмам і паліталогіяй у тым, што як навуковы камунізм, так і сучасная палітычная навука ўспрымаюцца галоўным чынам як тэорыя. Тут гаворка ідзе менавіта пра акадэмічную навуку, безумоўна, існуе кола даследнікаў па-за акадэмічнай структурай (і часта ў яго ўваходзяць прадстаўнікі гэтай структуры, але яны маюць ужо іншы статус), якія праводзяць і пазатэарэтычныя даследаванні. Але справа не толькі ў тым, што паліталогія ўспрымалася як тэорыя, справа ў тым, які статус мела такая тэарэтычнасць. Тэорыя ўспрымаецца як «дадзенасць», «сапраўднасць». Такім чынам, падыход да навукі характарызуецца дагматычнасцю, якая захавалася ад савецкага падыходу да навукі як комплексу дакладных ведаў пра рэчаіснасць.

Дагматычнасць выклікае патрэбу пэўнага афармлення, пэўных крыніцаў легітымацыі, якімі, безумоўна, робяцца цытаваныя класікі. Як мы ўжо казалі, галоўнай у навуковым камунізме стратэгіяй была інтэрпрэтацыйная, часта гэта экстрапаліоецца і на саму навуку. Ёсць пэўны канон, і яго рэактуалізацыя выконвае не столькі службовую функцыю як пацверджанне кваліфікацыі аўтара, пэўны атрыбут легітымацыі, але функцыю саматэснасці, то бок дагматыка рэактуалізуецца ў працы, знаходзіць пэўную інтэрпрэтацыю. Напрыклад, таго ж Фуко не заўважалі левыя мысляры марксісцкага кірунку, хаця ён таксама быў левы і займаўся той жа праблематыкай. Як каза сам Фуко, гэта адбывалася таму, што ў ягоных кнігах і артыкулах у спасылках адсутнічалі Маркс і Энгельс: «Я не прад'яўляў традыцыйных знакаў левага мыслення, бо пад старонкамі не было спасылак: «Як сказаў Маркс», «Як казаў Энгельс», «Як было сказана геніяльным Сталіным»... каб пазнаць левую думку, людзі ў той жа час глядзяць на зноскі ўнізе старонкі»³. Безумоўна, Фуко казаў пра Францыю, але яшчэ болей гэта падыходзіць да «савецкай» і «постсавецкай» інтэлектуальнай сітуацыі.

¹ Антановіч Н. «Політычная навука ў Рэспубліцы Беларусь: праблемы становлення і развіцця». Мн., 2000.

² Кіш Я. Уводзіны // Анталогія сучаснай палітычнай філасофіі. Мн., 1999.

³ Фуко М., Делёз Ж. Інтэлектуалы і ўлада / Фуко М. Інтэлектуалы і ўлада. Ч. 1: Стат'і і інтэрв'ю 1970–1984. М., 2002. С. 175.

Такім чынам, можна зрабіць выснову аб некрытычным стаўленні да тэорыі. Тэорыя навуковага камунізму і палітычная навука ў Беларусі успрымаюць тэорыю не як крыніцу гіпотэзаў, аб'ект пастаяннай верыфікацыі-фальсіфікацыі, а сукупнасць праўдзівых анталагізаваных пасылак. Таму і роля пасылак тут розная, яны ўспрымаюцца як апеляцыя да ісціны.

Гэтак, на месца некрытычна ўспрыманай тэорыі навуковага камунізму прыйшла некрытычная рэцэпцыя часткі заходняга канону, які стаў новай дагматыкай. Застаецца пытанне, чаму менавіта гэтая пэўная частка, якую мы маем цяпер, была ўспрынятая.

Магчыма, гэты канон быў перадвызначаны тым, на што была скіраваная крытыка навуковага камунізму — гэткая «адмоўная спадкаемнасць канону». Быў канон антытэорыяў, якія потым перайшлі да сучаснае палітычнае навукі і цалкам стварылі яе форму. Магчыма, логіка была наступнай: з гледзішча палітычнай навукі, навуковы камунізм быў асуджаны як «дагматычная, ідэалагізаваная» сістэма. Таму тое, на што яна скіроўвала сваю крытыку і чаму супрацьстаяла, аўтаматычна прымалася на веру як сапарўднае, сур'ёзнае, навуковае, фундаментальнае. Натуральна, што за больш чым дзесяцігоддзе існавання палітычнай навукі адбываецца некаторая эрозія гэтага канону, але яна нязначная.

Як бачым, такая селекцыя тэкстаў — аб'ектаў для крытыкі — стварала разрыў. У межах навуковага камунізма сфармаваўся таксама пэўны канон заходніх тэкстаў, які, аднак, быў вельмі адрозным ад уласна заходняга. Навуковы камунізм зрабіў рэцэпцыю тэкстаў толькі пэўнай праблематыкі, якая была характэрная і для яго самога. І гэты канон перайшоў у тое, што цяпер з'яўляецца палітычнай тэорыяй ці паліталогіяй у Беларусі⁴.

Яшчэ адна праблема палітычнай навукі, што амаль усе даследаванні звязаныя звычайна з аналізам нормаў альбо тэорыяў. Мала даследуецца палітычная рэчаіснасць. Натуральна, што і ў навуковым камунізме ніхто не займаўся даследаваннем Беларусі і тымі палітычнымі працэсамі, якія тут адбываліся. Былі розныя эмпірычныя дадзеныя, часцей статыстычнага характару, якія адно ілюстравалі патрэбныя высновы і пастулаты. У нашай палітычнай навуцы, прынамсі да апошняга часу, назіралася тое самае — Беларусь не была папулярным аб'ектам даследавання. Можна знайсці для гэтага шмат прычынаў. Па-першае, гэта, безумоўна, каланіяльная спадчына, у кантэксце якой Беларусь з'яўляецца занадта «дробным» аб'ектам,

не вартым увагі. З іншага боку, гэта можа тлумачыцца тым, што цяжка знайсці тэксты папярэднікаў — у справе даследавання Беларусі няма на каго спасылацца. Сапраўды, калі даследаваць Беларусь, няма пэўнай традыцыі такой працы, таму партыкулярнага вывучэння тут было б мала — трэба было б пачынаць з самых падмуркаў. Яшчэ адну праблему для даследавання Беларусі складаюць цяжкасці збору інфармацыі пра палітычную рэчаіснасць. Немагчымым становіцца любое даследаванне без беспасярэдняга ўдзелу ў палітыцы.

Колькі словаў трэба сказаць пра сістэмны падыход, які быў адзінай буйной рэцэпцыяй навуковага камунізму і марксізму-ленінізму, — устаноўка на даследаванне рэчаіснасці як сістэмы. Гэтая традыцыя цалкам упісваецца ў сучасную палітычную навуку. Цалкам магчыма, што менавіта з-за недахопу сістэматызаванай інфармацыі аб такім палітычным аб'екце, з-за фрагментарнасці і прыватнасці карціны, праблематыка Беларусі здымалася, а дакладней, заганялася ўглыб. Немагчымымі сталі і любыя методы кшталту case study, бо ім заўжды не хапае цэласнасці і сістэмнасці. Наогул, ніякім унікальным аб'ектам, экзэмпліфікатам не было месца ў такой сістэме веды.

Можна адзначыць і тое, што навука часта прыстасоўваецца да палітычнай кан'юнктуры, прычым не толькі ў ацэнкавым сэнсе, але і ў прадметным. Не хацелася б зараз пачынаць размову пра курс «ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці», звернемся да больш ранняга перыяду. У 1996 г. прыкладна б дакладаў на навукова-практычных канферэнцыяў тычыліся ўвядзення інстытута прэзідэнцтва ў Беларусі, прычым пост-фактум такой падзеі давалася вельмі высокая ацэнка. Часта прыводзіліся нават не даследаванні, а звычайнае апісанне фактаў.

Такім чынам, мы можам зрабіць выснову, што сучасная беларуская палітычная навука захавала шмат перажыткаў навуковага камунізму. Прычым радыкальная адмова ад яго нага досведу стварае ілюзію дэканструкцыі корпусу навуковага камунізма. Тое, што на месца навуковага камунізму прыйшоў па сутнасці «антыкамуністычны» корпус, ніякім чынам не мяняе сітуацыі, а толькі заганяе праблему ўглыб.

Але дамінаванне навуковага камунізму было, безумоўна, палітычнай практыкай, практыкай падпарадкавання, якая існавала ў савецкай цывілізацыі. Гэтая практыка абумоўлівала тое, што ўсе рэспублікі, якія ўваходзілі ў Савецкі Саюз, былі падпарадкаваныя стратэгіям уніфікацыі і

⁴ Матэрыялы семінара «Вытворчасць палітычнае веды», каф. паліталогіі БДУ, сакавік–чэрвень 2004.

дамінавання як палітычна, так і інтэлектуальна. Ці стаў распад савецкай цывілізацыі вызваленнем навуковага дыскурсу ад навязанага, дамінантнага канону? Паспрабуем знайсці адказ на гэтае пытанне ніжэй, прасачыўшы ўзаемадачынненні беларускай палітычнай навукі з іншым корпусам веды — з заходнім канонам. Перад гэтым хацелася б адзначыць яшчэ адзін суб’ект дамінавання, які існуе ў дачыненнях культурніцкага імперыялізму з беларускай культурай. Такім суб’ектам каланіяльнай дамінацыі з’яўляецца Расія. Мне падаецца вельмі сімвалічным, што ў свой час аддзяленне паліталогіі пераехала з вуліцы К. Маркса на вуліцу Маскоўскую. Гэтае пытанне таксама мае дачыненне да нашага даследавання, але пакуль мы не будзем засяроджваць на гэтым увагу, папросту элімінуем дадзены фактар, бо нас цікавіць галоўным чынам функцыянаванне веды, а пры разглядзе Расіі як суб’екта дамінавання галоўную ўвагу трэба было б звярнуць на палітычную практыку. Да таго ж пакуль няма падставаў казаць пра нейкі сфармаваны ўнікальны расейскі канон палітычнай веды.

Палітычная навукa. Вызваліўшыся ад панавання «навуковага камунізму», беларускія навукоўцы сталі адкрытымі да «аб’ектыўнай», замест «ідэалагізаванай», веды. Але месца такой «аб’ектыўнай» веды было пустым. Не было ні кафедраў паліталогіі, ні навуковых часопісаў, ні аналітычных цэнтраў, ні палітычных тэхнолагаў — нічога, што б асацыявалася з палітычнай навукай, якой яна ёсць на Захадзе. Таму паўставаў канон палітычнай навукі было гэтакім своеасаблівым пратэстам супраць яе адсутнасці, а яе наяўнасць мыслілася як утвораная ў выніку перанясення заходняй навукі на беларускую акадэмічную структуру. Ідэнтычнасць беларускай паліталогіі на самым пачатку была «пазначаная і нават канстытуыраваная болям, сорамам і, калі абагуліць усё гэта, — траўмай яе глябальнай адсутнасці». Тут адбыўся працэс, як з самакаланізаванымі культурамі, «зародкі [якіх] паўстаюць як трагічная прысутнасць адсутнасцяў, а яе гісторыя каротка можа быць пераказаная як стогадовыя намаганьні кампэнсаваць, зьвесці да мінімуму траўматычныя нястачы»⁵. Трэба адзначыць, што нават гэты пратэст супраць адсутнасці быў выкліканы не судачыненнем непасрэдна з заходнім канонам, а з капіяваннем такога дачынення з боку Расіі і іншых рэспублік. Безумоўна, Расія задавала рэй усяму гэтаму працэсу.

Для таго каб канон засвоіць, галоўным кірункам даследаванняў стаў тэксталагічны альбо папросту

навучальны. Сапраўды, дачыненні дамінавання паміж заходнім канонам і беларускай палітычнай навукай прыдатна разглядаць менавіта ў стасунках «дарослыя—дзеці», дзе ўніверсальны заходні канон выступае як «дарослая» сучаснасць, а беларуская паліталогія — як мінуўшчына такіх дарослых — «дзяцінства». Адпаведна і для нас заходні канон выступае як нашая будучыня. Такім чынам, нашая прысутнасць выпадае ў мінулае, і мы як бы імкнемся дагнаць сучаснасць.

Заходні канон — гэта форма, у якую гэты змест афармляецца, спосабы, якімі ён функцыюе, навязваючы сябе як універсальнае і падаўляючы такім чынам разнастайныя кантэкстныя і лакальныя «альтэрнатывы». Ён, такім чынам, як мы ўжо адзначалі, існуе для нас як для перыферычных усходнееўрапейскіх інтэлектуалаў у трох іпастасях: як «аб’ект жадання», як «суб’ект дамінацыі» і як «аб’ект крытычнай дэканструкцыі».⁶ Ігар Бабкоў піша, што заходні канон як «аб’ект жадання» прадукуюцца намі самімі як выбранае месца нашых мрояў пра ўніверсальнасць, як суб’ект дамінацыі заходні канон прадукуюць нас саміх у якасці лакальных, партыкулярных і, урэшце, перыферычных. Як аб’ект крытычнай дэканструкцыі заходні канон выяўляе сябе як пэўная непрысвоеная частка нас саміх. Як фрагмент гісторыі еўрапейскай перыферыі. Урэшце, як адзін з лакальных праектаў еўрапейскай мадэрнасці⁷.

У такім узаемадачынненні статус самой беларускай палітычнай навукі выглядае як інтэлектуальна падпарадкаваны і перыферычны, што шмат у чым абумоўлівае сённяшняе становішча і статус беларускіх паліталагічных даследаванняў. Такім чынам, беларуская паліталагічная навукa, з аднаго боку, стала спадкаемніцай шматлікіх практык і логік функцыянавання палітычнай веды корпусу навуковага камунізму, таму што не адбылося сапраўднай дэканструкцыі гэтага канону, а з іншага боку, яна імкнецца засвоіць веда-стратэгіі заходняй палітычнай навукі, аднак такое перайманне таксама не дае фармавацца ўнікальнай беларускай навуцы як інстытуцыі прадуквання ведаў у кантэксце Беларусі, таму заходняя ўніверсальнасць таксама мусіць падлягаць крытычнай дэканструкцыі ў межах беларускай паліталогіі.

Разасобленасць характэрная не толькі для ўнутранай структуры паліталогіі, але таксама і для даследніцкай супольнасці: акадэмічныя веда-практыкі адарваныя ад экспертных. Даследніцкія цэнтры, як дзяржаўныя, так і незалежныя,

⁵ К’ёсаў А. Самакалянізаваныя культуры // Фрагменты. № 1–2, 1999.

⁶ Бабкоў І. Постсавецкія інтэлектуалы, «універсальнасць» і «Заходні канон» <http://www.litara.net/doc/post-int>.

⁷ Там жа.

фармаваліся ў іншым рэчышчы, чым акадэмічная навука, амаль у поўным ад яе адрыве. Некаторая частка навуковай супольнасці знаходзілася і ў межах акадэмічнай навукі, і ў межах даследніцкіх цэнтраў, але структурна, дысцыплінарна, як веда-практыкі, яны разарваныя. Пра дзяржаўныя даследніцкія цэнтры навогул варта казаць як пра ідэалагічныя, што тым болей стала актуальна ў сувязі з «ідэалогіяй беларускай дзяржаўнасці», незалежныя ж цэнтры таксама так ці інакш звязаныя з пэўнымі палітычнымі сіламі, як беларускімі, так і замежнымі, і ў кантэксце ўжо згаданай «ідэалогіі» мусяць вызначацца паводле стаўлення да яе⁸.

Акадэмічная паліталогія ўпісваецца ў кантэкст яшчэ адной структуры — структуры афіцыйнай паліталогіі, структуры ўлады. Аднак не наўпрост. Існуюць трансляцыйныя цэнтры — уладныя структуры палітычнай веды. Гэта Адміністрацыя Прэзідэнта (Інстытут Сацыяльна-Палітычных Даследаванняў) і Акадэмія Кіравання пры прэзідэнце — красамоўна на гэта ўказвае слова «прэзідэнт». Палітычная веда ў межах гэтых афіцыйных структураў заўжды мела наўвече ідэалагічную веда, бо першая накіроўвала плынь веды ад рэчаіснасці ў цэнтр прыняцця палітычных рашэнняў, другая ж накіроўвала веда з цэнтру прыняцця палітычных рашэнняў да чыноўнікаў і будучых чыноўнікаў. То бок ІСПД інфармацыйна забяспечвае рэжым, а АК забяспечвае сувязь рэжыму з унутранымі злучамі, што тычыцца палітычнае веды. Цяпер жа ў гэтыя функцыі ўладныя элементы спрабуюць упісаць і ўласна акадэмічную паліталогію, прыцягваючы для легітымізацыі т. зв. «ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці». Такім чынам, дзяржава ўжо вызнае акадэмічную паліталогію як нешта структурнае, аднак для рэжыму яна ўвасабляецца адно ў «структурных адзінках», «гаспадарчых падраздзяленнях» БДУ. Унутраныя ж працэсы дысцыпліны дзяржаву ніякім чынам не цікавяць. Ды для яе досыць і вонкавага прызнання такой дысцыпліны.

На наш погляд, у кантэксце дадзенай праблемы «ідэалагізацыі» беларуская акадэмічная навука альбо «дэмаралізуецца» (калі дэмаралізуецца навуковая супольнасць), альбо, наадварот, дысцыплінуецца (калі навуковая супольнасць асэнсуе, што мае права толькі на тое, што дазваляе дысцыпліна). Працэс гэты будзе адбывацца такім чынам — альбо навуковая супольнасць, а такім чынам і палітычная навука, упішуцца ў структуру ёй жа створанай «ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці» (якая стане метаструктурай у дачыненні да першай), альбо навуковая супольнасць, а такім чынам і палітычная навука, «упішуць» «ідэ-

алогію беларускай дзяржаўнасці» ў структуру «палітычнай навукі» як метаструктуру любой палітычнай веды.

Калі акадэмічная навуковая супольнасць пазіцыянуе сябе пэўным чынам у дачыненні да «ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці», яна будзе вымушаная заявіць свае дысцыплінарныя прынцыпы, свае каштоўнасці. А гэта будзе хіба не першы крок да дысцыплінаванасці. Галоўнае тут не зблытаць ананімную канвенцыйную дысцыплінаванасць, што адзелена ад навуковай супольнасці і атрымала самастойную бытнасць, і ўладную дысцыплінаванасць, якая звязана з пэўнай асобай і пэўным цэнтрам, адкуль гэтая ўлада паходзіць. Гэтыя дзве дысцыплінаванасці адначасова суіснаваць не могуць. Альбо навуковая супольнасць застаецца навуковай супольнасцю, альбо яна пераўтвараецца ў дзяржаўных чыноўнікаў. Тады ў самой акадэмічнай паліталогіі знікае патрэба — плыні палітычнай веды рухаюцца ўжо ў кірунках «даследавання» (ІСПД) і кіравання (Акадэмія Кіравання).

Што тычыцца незалежных ад афіцыйнай паліталогіі цэнтраў, то казаць тут пра дысцыпліну таксама асабліва не выпадае. Як ужо казалася вышэй, галоўнае для традыцыі (дысцыпліны) — гэта перайманьне структуры. Структуры нельга імпартаваць, структуры можна пераймаць — яны пераходзяць ад аднаго пакаленьня навукоўцаў да другога, на працягу гэтага можа адбывацца трансфармацыя ці дэканструкцыя структуры. Неафіцыйная паліталогія не займаецца ні стварэннем, ні дэканструкцыяй, бо яна прыныцова пазаструктурная. Дакладней, неафіцыйнай паліталогіяй можна называць адно тую частку паліталагічнай веда-практыкі, якой «неафіцыйна» (г. зн. па-за межамі кафедр, па-за сваімі пасадамі) займаюцца тыя ж самыя «акадэмічныя» выкладнікі. Другім відам неафіцыйнай паліталогіі можна лічыць палітычную аналітыку, якая не з'яўляецца дысцыплінаваным дыскурсам, ад якой гэтага нават і не патрабуецца, а таму да структуры веды дачынення не мае — хіба што ў якасці матэрыялу.

Каб пракладаць свой маршрут палітычных даследаванняў, трэба каб кола, якое мы самі разрываем, хоць раз замкнулася — замкнулася ў метадыкурсе. Каб афіцыйная і незалежная паліталогіі злучыліся ў адзіны дыкурс, каб акадэмічная і экспертная паліталогіі злучыліся ў адну дысцыпліну, каб прафесары і студэнты ў адной аўдыторыі наладзілі двухбаковую камунікацыю. І толькі тады можна разысціся па сваіх прадметных сферах і даследніцкіх цэнтрах, вярнуцца да

⁸ Бабровіч У. «Беларуская паліталогія як «люстэрка»...» / www.nmnn.by.

сваіх практык, вучыць і вучыцца. Але трэба, каб замкнулася кола, хоць розныя канцы гэтага кола і не жадаюць змыкацца.

Такім чынам, для нас адной з самых галоўных выснаваў з'яўляецца тое, што беларуская палітычная навука мусіць стварыць для сябе крытычны метадыкурс, каб у межах яго навуковая супольнасць магла б самавызначыцца наконт таго, чым ёсць вытворчасць веды ў рамках корпусу беларускай паліталогіі, а таксама наконт вартасцяў і нормаў, якія мусяць рэгуляваць беларускую палітыч-

ную навуку як уласнабеларускі дыкурс для да-следавання ўнікальных сітуацыяў, звязаных з функцыянаваннем у кантэксце беларускай палітычнай сістэмы.

Пры падрыхтоўцы артыкула аўтарам шырока выкарыстоўваліся матэрыялы пастаяннага навуковага семінара выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў аддзялення паліталогіі БДУ «Вытворчасць палітычнае веды» (сакавік—чэрвень 2004 г.).